

معرفی اولین فیلسوف زن ایرانی در دوران معاصر (مطالعه موردی بر زندگی خانم دکتر طوبی کرمانی)

افسانه سلیمانی^۱

چکیده

از آن جا که در تاریخ اسلام، زنان نیز چون مردان، به توصیه و سفارش معصومان (علیهم السلام) در آموختن معارف دینی همت گماشتند؛ لذا تاریخ زنان عالم و دانشمند مسلمان، قدمت هزار و اندی ساله دارد که مورخان گوشه هایی از آثار و خدمات ارزشمند علمی آنان را ثبت نموده اند. از جمله این زنان ارزشمند، بانوی حکمت، دکتر طوبی کرمانی است؛ که به مراتب علمی و مقامات معنوی دست یافت.

تألیف بیش از ۶۰ مقاله، تألیف ۱۲ کتاب علمی و اجتماعی و شرکت در بیش از ۸۰ کنگره ملی و بین المللی در داخل و خارج از کشور از جمله آثار علمی و فرهنگی خانم کرمانی است. ایشان از نظر فکری و اعتقادی مطیع رهبر انقلاب بوده و معتقد بودند که مسئله ولایت فقیه باید در جامعه به خوبی تبیین و دیده شود.

خانم کرمانی هم دکترای فلسفه و هم فوق دکترای فلسفه تطبیقی داشتند و به همین جهت می توان ایشان را اولین فیلسوف زن ایرانی نامید.

کلید واژه

دکتر طوبی کرمانی، فیلسوف، زن ایرانی

^۱ طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه کریمه اهل بیت (ع)

مقدمه

دنیای فلسفه، مملو از ذهن‌های درخشانی است که اغلب به مردان اختصاص دارد؛ اما زنان متفکری هستند که با وجود اینکه سهم اندکی از جهان فلسفه را به خود اختصاص داده‌اند، اما چنان رد پای پررنگی بر عالم فلسفه گذاشته‌اند که نمی‌توان به راحتی از کنار دستاوردهای آنان گذشت.

در طول تاریخ، متفکران زن و اندیشه‌های آنان عمدتاً از حافظه تاریخی پاک شده‌اند. حتی این باور اشتباه وجود دارد که اصلاً فیلسوف زن نداریم؛ اما پژوهشگران همواره بر نقش فیلسوفان زن از ادوار دور، و حتی تأثیر گذاری آن‌ها بر همکاران مرد خود، تأکید کرده‌اند. یاکوب بروکر، نویسنده اولین تاریخ جامع فلسفه عصر مدرن در ۱۷۴۵ میلادی، ادعای مبنی بر عدم حضور زنان در عرصه اندیشه را رد کرد و گفت:

«زنان خردمند همیشه در همه ملت‌ها وجود داشته‌اند؛ کلدانی‌ها، ایرانی‌ها، هندی‌ها، مصری‌ها، سلت‌ها و هیچ ابایی از قرار دادن زنان در جایگاه حکیمان نداشته‌اند.»

تاریخ معاصر نیز شاهد درخشش زنان خردمند و فرهیخته‌ای در حوزه‌های مختلف علوم می‌باشد، که برخی مشهور و شناخته شده‌اند و برخی در سکوت و گمنامی به فعالیت‌های علمی خود ادامه داده و زندگی و وجودشان را در راه هدفی متعالی وقف نموده‌اند، و در این سیر تعالی، هم برای خود و هم جهان پیرامون، بسیار تأثیرگذار و صاحب اثر بوده‌اند.

از جمله این بانوان گرانقدر، دکتر طوبی کرمانی، بانویی فرهیخته، صاحب اندیشه، مؤمنه، ولایت مدار، دارای حسن خلق، و می‌باشد که زندگی پر بار و خالصانه‌اش، او را در تاریخ این سرزمین، جاودانه نموده و بی شک نامش در کنار فیلسوفان نامدار دنیای اسلام خواهد درخشید.

باوجود محدودیت‌های بسیار در یافتن منابع و کتبی که در ارتباط با این بانوی ارزشمند تألیف شده باشد؛ سعی شده از مصاحبه‌ها و ویدئوها و سخنرانی‌هایی که در محافل و مجامع بزرگداشت دکتر کرمانی برگزار شده بود، البته در فضای مجازی، و همچنین بخش‌هایی از کتاب سایه طوبی و گزیده‌هایی از تألیفات ایشان، در این مقاله به اختصار آورده شود.

بانوی حکمت

دکتر طوبی کرمانی متولد ۱۳۲۶/۱۱/۱ در اردبیل، دبیر کل اتحادیه جهانی زنان مسلمان مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، استاد فلسفه دانشگاه تهران و اولین زن دکترای فلسفه در ایران،

فارغ التحصیل فوق دکترای فلسفه تطبیقی و کلام از دانشگاه کالیفرنیا آمریکا و اولین زن رایزن فرهنگی ایران در کشور یونان و همچنین عضو شورای سیاستگذاری زنان اهل بیت (ع) بوده است.^۱

دکتر کرمانی، دکترای خود را در رشته فلسفه و کلام اسلامی تهران به پایان رساند؛ با این که ایشان رساله خود را در آمریکا انجام داده بود، اصرار داشت برای دفاع به ایران بیاید و در ایران فارغ التحصیل شود. ایشان اولین بانوی ایرانی دارای مدرک دکترای فلسفه بود.^۲

خانم دکتر طوبی کرمانی اولین فیلسوف زن ایرانی، زنی که یک عمر تدریس و تحصیل و یک عمر فعالیت علمی را به مادری گره زد و تا پایان عمر همین مادر بودن را بزرگترین افتخار خود می دانست؛ در روز شنبه ۲۲ شهریور سال ۱۳۹۹ در سن ۷۳ سالگی از دنیا رفت.^۳

سرکار خانم دکتر کرمانی در روزگار سردی حکمت و غربت فلسفه، شعله طوری بود برای احیاء اشتیاق به حکمت آموزی. تعبیر سردی حکمت و غربت فلسفه شاید تلخ و غیر واقعی بنماید، اما سردی حکمت گاهی نه از بی مهری های بیرون که از غربی درمیان مشتاقان بر می خیزد؛ غربتی که نظام آموزش رسمی فلسفه نصیب آن می کند.

فضایل این بانوی حکمت، قدردانی از او و ستایش او را سبب می شود، قدردانی و شکر، فضیلت مهم و پر بحث در آموزه های اخلاقی اسلام است؛ قدردانی، خود، فضیلت و ارج نهادن به فضایل مُتجلی در فرد مورد قدردانی است. به همین سبب، قدردانی از کرمانی در واقع گرمی داشتن ارزش ها و فضایل اوست. کسب فضایل گوناگون امری آسان نیست و حاصل ریاضت ها و تمرین های بسیار است. بیان این فضیلت ها و قدر دانی از آن ها، نشان دادن نمونه عینی فضیلت ها هم هست و نشان دادن نمونه عینی فضایل، تأثیری ژرف در آموزش اخلاق دارد.^۴

فضایل دکتر کرمانی

به چند نونه از فضایل بانوی حکمت اشاره می شود:

نخستین فضیلت او اشتیاق خالص و وافر به علم آموزی و دوست داشتن حکمت است. نیک می دانیم واژه یونانی فیلسوف به معنای دوستدار دانش است. اخوان الصفا نیک دریافته بودند که

^۱ مؤسسه فرهنگی قرآن و عترت اسوه تهران، ۲۹ شهریور ۱۴۰۱

^۲ مرتضایی فرد، روزنامه جام جم، ۲۵ شهریور ۱۳۹۹

^۳ مؤسسه فرهنگی قرآن و عترت اسوه تهران، ۲۹ شهریور ۱۴۰۱

^۴ قراملکی، مقدمه سایه طوبی، ص ۹

حکمت آغازش دوست داشتن معرفت و میانه اش شناخت حقایق اشیاء و فرجامش مطابقت کردار با معرفت است. فضیلت اشتیاق به دانستن، صبر و دقت و نیاز به یادگیری نزد استادان فرزانه را سبب می شود.

دکتر کرمانی نزد استادان به نام، فلسفه آموخت، مانند حکیم معاصر غلامحسین ابراهیمی دینانی. او در یادگیری، حریص بود و در یاددهی، مشفق.

دومین فضیلت در خور قدردانی در کرمانی، فروتنی همراه با معرفت است. کمتر امری مانند فروتنی می تواند فضیلت معرفت را زیباتر نشان دهد. کرمانی از هرگونه نخوت و تکبر به دور بود؛ مرز عزت نفس را با نخوت می دانست. فروتنی سبب توفیق او در یادگیری و یاددهی معرفت بود. کسانی که به نحوی همکاری با ایشان داشتند؛ یا استاد او یا دانشجوی او بودند، هم اینک با به یاد آوردن فضیلت فروتنی او احساس مسرت می یابند و تقدیرش می کنند.

سومین فضیلت خانم دکتر کرمانی، اهل عمل بودن او بود؛ او خود را تنها به اندیشیدن، فلسفه خواندن و فلسفه گفتن وقف نکرد و به دانشگاه محدود نشد، بلکه به حوزه عمل آمد و از فلسفه ورزی در مواجهه با مسائل فرهنگی و اجتماعی بهره جست. او در مواجهه با مسائل فرهنگی، تربیتی، کلام کاربردی و اجتماعی، در عرصه ای به وسعت جهان و با استانداردهای جهانی، گفتگوی معرفتی می کرد. اهل عمل بودن خانم کرمانی معنای دیگری هم دارد: او در فضایل اخلاقی بیش از و پیش از آن که سخن بگوید، عمل می کرد. شفقت و مهربانی نه رفتار و نه حتی منش، که سبک زندگی او بود.

وی در خطاب به افراد، صمیمی ترین و زیباترین تعبیر را انتخاب می کرد: مادر! مهربانی او در حقیقت مادرانه بود؛ زیرا شفقت اصیل و بی منت و آزار، مرام او بود. او بدون اغراق، اسوه درستکاری در انجام وظایف حرفه ای، و امانتداری در مسئولیت های پذیرفته، بود. وی در طی پله های ترقی در جایگاه علمی و حرفه ای از استاد یاری به دانشیاری و از دانشیاری به استادی، سخت پای بند به صداقت و شرافت حرفه ای بود. تبسم مادرانه در برابر مشکلاتی که برخی برایش پیش می آوردند، ارتباط خشنود کننده را حتی برای مخالفش هدیه می آورد. به سبب روح حساسش، از نامهربانی ها می رنجید اما کسی را در رنج خود شریک نمی کرد. مهارت ارتباط خشنود کننده فضیلت چهارم خانم دکتر کرمانی است که خود، جنس نادری است. ارتباط خشنود کننده جمع چند فضیلت است: احترام اصیل و متقابل، صداقت، توجه به استقلال طرف ارتباط، خیر خواهی و مثبت اندیشی.

اخلاص در عمل و ایمان راسخ در باور، فضیلت بنیانی این بانوی حکمت است؛ دینداری او، دینداری درونی و معطوف به رضایت الهی بود، دینداری استوار بر عشق به حضرت حق و کسب رضایت او، که مهم ترین عامل محبوبیت دکتر کرمانی بود. آری کسی که ارتباط خود با خدا را اصلاح کند خدایش نیز ارتباط مردم را با او اصلاح می کند. "او برای محبوبیت تلاش نکرد اما محبوبیت سراغ او آمد."^۱

خانم کرمانی توانست مزه حکمت را بچشد

آیت الله محقق داماد با اشاره به آیه شریفه «يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ»^۲ گفت: خداوند است که حکمت را به هرکس که شایسته بداند عطا می کند و حکمت خیر کثیر است. خانم کرمانی نیز از جمله کسانی بود که توفیق دریافت این حکمت را از سوی خداوند داشت... برای حکیم شدن شرایطی وجود دارد که یکی از این شرایط، عشق و علاقه و دیگری ذوق و قریحه است؛ که خانم کرمانی این دو ویژگی را داشت و توانست مزه حکمت را بچشد و شوق عجیبی در یادگیری حکمت اسلامی داشت.^۳

فرزند از مادر می گوید

دکتر پیام شرقی؛ فرزند مرحومه طوبی کرمانی: معلمی بزرگترین افتخار ایشان بود و تا آخرین لحظه از عمر پربرکت خود از تعلیم و تعلم دست نکشید. راز کار مرحومه کرمانی، محاط کردن شخصیت معلمی در شخصیت مادری بود؛ چرا که بعد مادری یک زن، شیرازه و اساس یک خانواده است... تمام همکاران ایشان گواهند که آن مرحومه از بذل وجود خویش برای امام غایب و نایب حاضر ایشان دریغ نکرده و به معنای واقعی خود را مشمول «الَّذِينَ بَذَلُوا مُهَجَهُمْ»^۴ کرده بود.^۵

آیت الله تسخیری به مادر می گفت: «تو به تنهایی یک امت هستی» و واقعا هم همین بود. امر به معروف و نهی از منکر یکی از جهادهای بسیار سخت است که بعضاً به دلیل سرزنش هایی که

^۱ قراملکی، مقدمه سایه طوبی، صص ۱۰-۱۱

^۲ بقره: ۲۶۹

^۳ باشگاه خبرنگاران دانشجویی ایران، ۲۷ شهریور ۱۳۹۹

^۴ زیارت عاشورا

^۵ خبرگزاری حوزه، ۱۹ شهریور ۱۴۰۳

- ۳۴_ اجلاس بین المللی حقوق و وظایف زن در اسلام / ۱۳۷۷ / مقاله و سخنرانی (با زبان عربی) / کشور مغرب
- ۳۵_ اجلاس بزرگداشت امام خمینی (ره) / ۱۳۷۸ / مقاله و سخنرانی / کشور کانادا
- ۳۶_ کنفرانس جهانی زن و زمین / ۱۳۷۸ / مقاله و سخنرانی / کشور غنا
- ۳۷_ دومین کنگره بین المللی خانواده / ۱۳۷۸ / مقاله و سخنرانی / کشور سوئیس
- ۳۸_ اجلاس آسیا و اقیانوسیه حقوق بشر از سوی یونیسف / ۱۳۷۸ / مقاله و سخنرانی / کشور تایلند
- ۳۹_ سمینار جایگاه زن در اسلام و اهل بیت (ع) / ۱۳۷۸ / مقاله و سخنرانی / مدینه منوره
- ۴۰_ شرکت در افتتاح نمایشگاه بزرگ «نگاهی به ایران» / ۱۳۷۸ / مقاله و سخنرانی / کشور چین
- ۴۱_ شرکت در اجلاس «دفاع مشترک ادیان الهی از ارزش های دینی و مذهبی» / ۱۳۷۹ / سخنرانی / کشور فرانسه
- ۴۲_ سمینار جنسیت زن در ادبیات / ۱۳۸۰ / کشور تاجیکستان
- ۴۳_ اجلاس «رفع اعمال خشونت آمیز علیه زنان و دختران» / ۱۳۷۹ / مقاله و سخنرانی / کشور تانزانیا
- ۴۴_ سمینار «زن در نگاه حضرت علی (ع)» / ۱۳۷۹ / مقاله و سخنرانی / مکه مکرّمه
- ۴۵_ نهمین کنگره بین المللی فلسفه آمریکای لاتین «مذهب و چالش های جهانی شدن» / ۱۳۸۰ / مقاله و سخنرانی / کشور کلمبیا
- ۴۶_ کنگره بین المللی حقوق بشر و نژاد پرستی / ۱۳۸۰ / مقاله و سخنرانی / دوربان آفریقای جنوبی^۱
- ۴۷_ کنگره بین المللی سازمان های غیر دولتی کشورهای جنوب و توسعه پایدار / ۱۳۸۰ / مقاله و سخنرانی / کشور الجزایر
- ۴۸_ سمینار نقش ایرانیان در تعامل فرهنگ ها / ۱۳۸۰ / مقاله و سخنرانی / مکه معظمه
- ۴۹_ سمینار ایرانیان مهاجر / ۱۳۸۰ / مقاله و سخنرانی / کشور امارات دبی
- ۵۰_ کنگره زن، سیاست و توسعه پایدار / ۱۳۸۱ / مقاله و سخنرانی / کشور قطر
- ۵۱_ کنگره بین المللی نقش زنان در توسعه، یونسکو / ۱۳۹۰ / مقاله و سخنرانی / کشور فرانسه

- ۵۲_ کنگره جهانی شدن و دین / ۱۳۹۰ / مقاله و سخنرانی / کشور الجزایر
- ۵۳_ کنگره بین المللی صلح عادلانه، گفتمان مشترک جهانی / ۱۳۹۰ / مقاله و سخنرانی / کشور ترکیه
- ۵۴_ کنگره بین المللی زن و زندگی / ۱۳۹۲ / سخنرانی / کشور ترکیه
- ۵۵_ کنفرانس زن از نگاه مقام معظم رهبری (دام عزه) / ۱۳۹۲ / سخنرانی / کشور لبنان
- ۵۶_ نقش زن مسلمان در پیشرفت های علمی / ۱۳۹۲ / با مشارکت کشور فرانسه
- ۵۷_ جهان اسلام و علوم معاصر / ۱۳۹۳ / با مشارکت کشور عراق
- ۵۸_ جایگاه بحث در تولید معرفت در برنامه درسی فلسفه برای کودکان / ۱۳۹۲ / مقاله و سخنرانی / ایران
- ۵۹_ بررسی و تحلیل کتاب فلسفه ی زن بودن / ۱۳۹۲ / مقاله و سخنرانی / ایران
- ۶۰_ کنفرانس وحدت اسلامی / مقاله و سخنرانی / ایران
- ۶۱_ صرف بیان المنهج التربوی للزهراء (علیها السلام) لا يعطى النتائج العلمیه لازمہ، لماذا؟ / ۱۳۹۵ / مقاله و سخنرانی / لبنان
- ۶۲_ کنفرانس زن در دنیای چالش «دو رویکرد در تاریخ بشر برای ابتلا و امتحان و کمال روح انسانی» / ۱۳۹۶ / لبنان
- ۶۳_ کنفرانس حقیقت و مجاز، «هویت رابطه مجازی و پیامد های آن بر ساحت های وجود آدمی» / ۱۳۹۶ / ایران
- ۶۴_ کنفرانس نظم و امنیت در تراز تمدن نوین اسلامی، «نیروی انتظامی یار مهربان و مقتدر» / ۱۳۹۶ / ایران
- ۶۵_ کنفرانس تحديات و إشکالات اجتماعیه معاصره: سبل التحصين و تحقيق السعاده الأسريه «جایگاه ارزشمند مادران و نقش آن در دستیابی به کمال و ثبات فردی و اجتماعی» / ۱۳۹۷ / مقاله و سخنرانی / لبنان
- ۶۶_ کارگاه آموزشی «زن و خانواده در قوانین مدنی کشور های اسلامی» / ۱۳۹۶ / لبنان
- ۶۷_ کنفرانس زن و انقلاب اسلامی ایران به مناسبت ۱۲ هزار شهید استان / ۱۳۹۶ / مقاله و سخنرانی / ارومیه
- ۶۸_ کنگره علامه مطهری «امام زمان از نگاه استاد مطهری» / ۱۳۹۷ / ایران

۶۹_ همایش منطقه ای «زینب رسول عاشورا» / ۱۳۹۷ / سخنرانی / قصر قند

۷۰_ همایش «أثر القيم العاشورائیه فی استمرار الدفاع المقدس و دروس عاشورا و اسباب خلوده

من کربلاء الامس الی کربلاء الیوم» / ۱۳۹۷ / مقاله و سخنرانی / کربلا

۷۱_ سی و دومین کنفرانس وحدت با موضوع مقاله «نقش ائتلاف عقلای جوامع (نخبگان) در برون رفت مشکلات جوامع اسلامی و استقرار صلح بر پایه عدالت حقیقی حول محوریت قدس شریف» / آذر ۹۷ / ایران^۱

نتیجه گیری

سخن گفتن از بزرگان عرصه علم و معرفت، و معرفی آنان، هر چند به اجمال، نوعی ارج نهادن و بزرگداشت مقام ایشان است، و آنچه از بانوی فقید دکتر طوبی کرمانی بیان شد؛ قطره ای از بیکرانه دریای وجودی ایشان، به قدر وسع، و فقط برای پرهیز از نشستن خاموش بود؛

به راه بادیه رفتن به از نشستن باطل وگر مراد نیابم به قدر وسع بکوشم^۲

چراکه بیان منزلت و بزرگی آن بانوی ارزشمند، قلم و کاغذی به وسعت یک تاریخ می خواهد؛ از ابتدای خلقت زن به عنوان آئینه جمال و جلال الهی تا تجلی عینی آن، در وجود مقدس بانوی دو عالم، حضرت زهرا(س) و بازتاب انوار وجود منور ایشان در زنان بافضیلت، در طول تاریخ پس از اسلام.

و دکتر کرمانی در عصر حاضر، جلوه ای از تجلیات جمال و جلال الهی بود، که همچون گنجی پنهان باید کشف، وگشوده شود تا همگان از ثروت عظیم نهفته در او بهره مند گردند.

او بانویی شاخص در حکمت و تقوی بود که در عین فروتنی، تمام عمر گرانمایه خود را در تلاش برای یادگیری و یاددهی سپری نمود. هر کس با او یکبار ملاقات می نمود، شیفته رفتار ظاهری او گشته و هر آن کس که به تکرار با او معاشرت و مجالست داشت مرید و شیدای او می گشت؛ چون به عینه می دید که هر آنچه از کمال و بزرگی است، هم در ظاهر و هم در باطن او ظهور و بروز دارد.

^۱ همان، صص ۲۳-۲۴

^۲ سعدی، کلیات، ص ۶۱۰

هرچند هیچ کلامی قادر به توصیف مقام والای آن فقیده سعیده نیست؛ لیکن امید است که ذره ای از کهکشان وجود متعالی ایشان به تصویر کشیده شده و بابتی برای شروع شناخت و حصول معرفت بیشتر نسبت به آن عزیز، برای دوست داران حکمت گشوده شده باشد.

منابع

قرآن مجید

نهج البلاغه

باشگاه خبرنگاران دانشجویی ایران

خبرگزاری تسنیم

_____ تقریب

_____ حوزه

_____ مهر

روزنامه جام جم

سایه طوبی: یادنامه استاد دکتر طوبی کرمانی/ به اهتمام مریم کیانی فرید؛ با مقدمه احد فرامرز قراملکی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۴۰۰

سعدی، شیخ مصلح الدین، بوستان، انتشارات اشارات طلایی، تهران، ۱۳۹۰

صدرالدین شیرازی، محمد ابراهیم، خلق الاعمال (جبر و اختیار)، نگارنده و مترجم طوبی کرمانی، انتشارات بنیاد حکمت اسلامی ملاصدرا، تهران، ۱۳۸۳

فصلنامه آموزشی، پژوهشی، تحلیلی کودک و فلسفه

کرمانی، طوبی، درآمدی بر تطور فلسفی فرق کلامی اسلامی و انحرافات وهابیت، انتشارات بنیاد حکمت اسلامی صدرا، تهران، ۱۳۹۳

_____ شهید و شهادت، انتشارات مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، تهران، ۱۳۸۱

_____ فلسفه، بافته خیال و وهم یا حاصل اندیشه بشر، انتشارات الحورا، تهران، ۱۳۷۶

_____ فلسفه خلقت؛ تبعیض یا تفاوت دیروز، امروز، فردا، انتشارات بین المللی الهدی، تهران، ۱۳۸۴

_____ فلسفه راز و نیاز، انتشارات بین المللی الهدی، تهران، ۱۳۸۴

_____ ملاصدرا و فلسفه متعالی، انتشارات بین المللی الهدی، تهران، ۱۳۸۸

وبینار مروری بر حیات علمی و اخلاق حرفه ای بانوی فیلسوف «مرحومه طوبی کرمانی» در
دانشگاه الزهراء، تهران